

*„Ochrona dóbr kultury
jest obowiązkiem Państwa
i powinnością obywateli”.*

OCHRONA DÓBR KULTURY W KRAKOWIE (1945—1974)

Kraków¹ — ocalały szczęśliwie z pożogi mionionej wojny światowej jest najbogatszym w Polsce ośrodkiem pamiątek historycznych. Jako miasto o wielowiekowych tradycjach naukowych i artystycznych znany jest daleko poza granicami kraju. Szczególną jednak wartość posiada Kraków jako najcenniejszy dla kultury polskiej ośrodek zabytkowy. Wartość ta polega nie tylko na kilkudziesięciu pomnikach architektury znanych w całym świecie, lecz także na setkach kamienic mieszczańskich stanowiących zwarte zespoły bloków mieszkalnych zgrupowane na średniowiecznym układzie urbanistycznym miasta, zachowanym bez większych zmian od czasów lokacji Krakowa, tj. od roku 1257. Poza zabytkami architektury posiada Kraków niezliczoną ilość dzieł sztuki z zakresu złotnictwa, malarstwa, snycerstwa, rzeźby, kowalstwa itp.

Zabytki Krakowa, jakkolwiek przetrwały bez większych zniszczeń pożogę wojenną, wymagają olbrzymich starań, nakładów środków i bacznej, systematycznej opieki konserwatorskiej. Pomimo przyspieszenia w ostatnich latach tempa prac, pomimo wydatnego zwiększenia środków na ochronę i konserwację zabytków — stan ich zachowania jest w dalszym ciągu niepokojący. Przyczyną tego stanu poza wpływami naturalnymi czasu czy oddziaływania atmosferycznego była rabunkowa gospodarka i eksploatacja poprzednich okresów, przy równoczesnym braku należytej opieki i przeprowadzania stałej bieżącej konserwacji. Duże niebezpieczeństwo stanowi w dalszym ciągu stara, średniowieczna, nieużytkowana dzisiaj sieć podziemnych kanałów. Proces niszczenia

zabytków architektury spowodowany jest nie tylko nieświadomością czy złą wolą, lecz także i wymogami życia współczesnego nie mogącego się pomieścić w ramach starego miasta. Podjęcie kompleksowych prac przy renowacji zabytkowych zespołów, przeprowadzenie prac konserwatorskich przy najcenniejszych obiektach zabytkowych, uzyskanie zwiększonych środków na realizację planów konserwatorskich, budowa nowych dzielnic i osiedli pozwalających na częściowe przenoszenie lokatorów z nadmiernie przeludnionego śródmieścia — niewątpliwie zahamowały wzrastający proces niszczenia jednakże nie rozwiązały ostatecznie narosłego przez całe dziesięciolecie problemu. W dalszym ciągu pozostaje niezłatwiona sprawa lokalizacji w centrum zabytkowego miasta wielkich ośrodków handlowych a częściowo i przemysłowych. Niezwykle trudnym problemem jest przywracanie obiektom ich pierwotnej funkcji i układu. Wykonywane przez szereg lat przebudowy i nadbudowy, adaptacje na magazyny i centrale handlowe dawnych mieszkań, zabudowa dziedzińców i zabytkowych sieni spowodowała zanik cennej a jedynej w swoim rodzaju i charakterze dawnej zabudowy mieszczańskiej. Z zagadnieniem lokalizacji w zabytkowym śródmieściu centrum handlowego związane są sprawy transportu towarowego, reklam, oświetlenia, czystości, estetyki, destrukcyjnego oddziaływania na stare mury różnego rodzaju wstrząsów i drgań.

Dlatego też z pełnym uznaniem należy przyjąć podjęte przez Urząd Miasta Krakowa prace przy pełnej rewaloryzacji zabudowy zabytkowego śródmieścia Krakowa.

Kraków — będący od stuleci ośrodkiem naukowym stał się również kolebką polskiej myśli konserwatorskiej i siedzibą najstarszych urzędów konserwatorskich. Pierwszym konserwatorem został mianowany w roku 1856 Paweł Popiel działający z ramienia tzw. Centralnej Komisji dla Ochrony Zabytków w Wiedniu. Po nim stanowisko to objął Józef Łepkowski i in. Położyli oni duże zasługi przy ratowaniu zabytków przed zniszczeniem lub przebudowami a nadto podjęli prace przy inwentaryzacji obiektów zabytkowej architektury. Prace te publikowane były w własnym wydawnictwie — *Tece Grona Konserwatorów*.

W drugiej połowie wieku XIX poza urzędową ochroną zabytków rozwija się również opieka społeczna, której wyrazem było założenie w roku 1897 Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej na podstawie dekretów z lat 1917 i 1918 powołana zostaje państwowa organizacja służby konserwatorskiej, której działalność opierała się w dużym stopniu na aktywnie współpracujących organizacjach społecznych. Wydane w roku 1928 Rozporządzenie Prezydenta RP o opiece nad zabytkami było niewątpliwie na ówczesne czasy niezwykle postępowym aktem prawnym. Obejmowało ono ochroną państwową wszystkie obiekty ruchome i nieruchome charakterystyczne dla swojej epoki i posiadające wartość artystyczną, kulturalną, historyczną, archeologiczną lub paleontologiczną, a nawet ich otoczenie. Do obiektów zabytkowych zaliczono także rozplanowanie starych miast i osiedli, parki, ogrody, sędziwe drzewa a także obiekty budownictwa ludowego.

Niestety równolegle z tym rozporządzeniem nie zostały przyznane niezbędne środki finansowe jak również nie nastąpiła należyta rozbudowa służby konserwatorskiej.

W ten sposób słuszna idea ochrony zabytków wyrażona w uchwale nie mogła zostać praktycznie zrealizowana. Ingerencja służby konserwatorskiej była utrudniona i stopniowo ograniczana. Ofiarą spekulacji kapitalistycznych padały często zabytkowe budynki a nawet całe dzielnice. Przykładem tego może być wzniesienie na zabytkowym Rynku Krakowskim handlowego budynku „Feniks” czy wieżowców na pl. Szczepańskim i ulicy 1 Maja. Wzrastało nieustannie zagęszczanie lokali mieszkalnych i sklepowych w zabytkowym Śródmie-

ściu. Sienie i komnaty zajmowano na sklepy i magazyny a nawet fasady niejednokrotnie obwieszano nieestetycznymi szyldami i niezsynchronizowanymi z architekturą budynków reklamami. Niewątpliwie jednak do osiągnięć tego okresu należy zaliczyć podjęcie prac przy odbudowie Zamku Królewskiego na Wawelu oraz badań naukowych w zakresie historii sztuki Krakowa, badań archeologicznych Kopca Krakusa i prac inwentaryzacyjnych znajdujących oparcie w utworzonym w roku 1929 Centralnym Biurze Inwentaryzacji Zabytków działającym przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Warto zaznaczyć, iż w okresie międzywojennym nie istniało szkolnictwo specjalistyczne przygotowujące kadry konserwatorskie. Ochroną zabytków zajmowali się ludzie ogarnięci szlachetną pasją ratowania naszych zabytków przeszłości na bazie osobistych studiów i zainteresowań. Składali się oni przeważnie z historyków sztuki, architektów, malarzy... a platformą wymiany doświadczeń i osiągnięć były organizacje społeczne jak Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa czy Stowarzyszenie Historyków Sztuki oraz publikacje: *Rocznik Krakowski*, *Ochrona Zabytków* czy niedzielny dodatek *IKC*. Na podstawie decyzji wojewódzkiego konserwatora prawnie za obiekty zabytkowe zostały uznane prawie wszystkie krakowskie budowle monumentalne oraz cztery zespoły urbanistyczne Śródmieście, Wawel, Stradom i Kazimierz.

Okres drugiej wojny imperialistycznej i okupacji hitlerowskiej zaznaczył się także poważnymi zmianami budowlanymi na Wawelu i w jego otoczeniu m. in. przebicciem arkad w parterach budynków przy ul. Grodzkiej i Krakowskiej. Zmiany te wprowadzające obcy element do architektury Krakowa zniekształciły formy i charakter zabytkowej zabudowy miasta. Zrujnowaniu uległa jedna z najbardziej zabytkowych dzielnic — Kazimierz. Plany hitlerowskie przewidywały wyburzenie całej zabudowy tej części miasta by na pozyskanym w ten sposób miejscu wzniesić ośrodek administracyjno-rządowy. Usuwając i niszcząc polskie cechy architektury Krakowa, okupant usiłował nadać mu wygląd typowego miasta niemieckiego.

Z dniem 18 stycznia 1945 r. rozpoczął się nowy okres w historii i rozwoju Krakowa.

Odradzające się Państwo Polskie stanęło wobec ogromnych zadań związanych z odbudową kraju po zniszczeniach wojennych tak gospodarczych jak i kulturalnych przy równoczesnej przebudowie jego struktury społecznej i ekonomicznej. Doceniając znaczenie zabytków dla kształtowania nowej, socjalistycznej kultury już w początkach lutego 1945 r. Rada Ministrów powołała przy Ministerstwie Kultury i Sztuki Naczelną Dyрекcję Muzeów i Ochrony Zabytków, na której czele stanął dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie prof. dr Stanisław Lorentz. Równolegle z organizowaniem instytucji centralnych rozpoczęto reaktywowanie działalności terenowych placówek konserwatorskich przy urzędach wojewódzkich.

Pierwszym powojennym konserwatorem dla miasta i województwa krakowskiego mianowany zostaje prof. Bohdan Treter zasłużony działacz na polu ochrony zabytków przeszłości. W procesie przemian społecznych i gospodarczych kraju, na skutek braku należytej czujności i świadomości obywateli oraz silnych obciążeń okresu ubiegłego, pomimo olbrzymiego wkładu pracy władz konserwatorskich — zaczął się gwałtownie pogarszać stan zachowania zabytków w Krakowie. Wiązało się to m. in. z napływem wielkich mas nowych mieszkańców, powstawaniem oraz rozbudową wielu urzędów, biur, zakładów przemysłowych, magazynów, central handlowych lokalizowanych w nie nadających się do tego celu zabytkowych pałacach i kamienicach mieszczańskich. Już pierwsze miesiące po odzyskaniu niepodległości wykazały, że wojewódzki konserwator zabytków bez czynnej pomocy władz miejskich nie jest w stanie opanować w pełni zagadnienia ratowania bezcennej substancji zabytkowej Krakowa, gdyż podobnie trudne a niejednokrotnie może i bardziej skomplikowane problemy ochrony zabytków występowały również i w innych ośrodkach i zespołach rozsianych na terenie całego województwa. Dlatego też do pomocy władzom konserwatorskim powołano w roku 1945 przy Zarządzie Miejskim — Biuro Architektury Zabytkowej.²

Pierwsze lata po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej z uwagi na brak środków oraz wysunięcie na pierwszy plan uprzemysłowie-

nia kraju i odbudowy stolicy, nie sprzyjały podjęciu na większą skalę prac konserwatorskich przy zabytkach Krakowa. Jednakże dzięki staraniom tak władz miejskich jak i wojewódzkich oraz pomocy Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków zostały podjęte prace przy restauracji Zamku Królewskiego na Wawelu oraz najstarszego budynku uniwersyteckiego — Collegium Maius. Z innych prac przeprowadzono remonty konserwatorskie Collegium Iuridicum, kościoła św. Andrzeja, pałacu Jordanów i kilku domów przy ul. Szerokiej na Kazimierzu.³ Z prac konserwatorskich przeprowadzonych przy zabytkach ruchomych w pierwszych powojennych latach, niewątpliwie na czoło wysuwa się konserwacja bezcennego dzieła Wita Stwosza — głównego ołtarza z kościoła Mariackiego. Ołtarz ten rozebrany, a potem wywieziony przez hitlerowców do Norymbergi zostaje w roku 1946 rewindykowany do Krakowa. W pracowniach konserwatorskich na Wawelu przeprowadzano w latach 1946—49 pod kierunkiem prof. Mariana Słoneckiego jego gruntowną konserwację. Zabezpieczono drewniane elementy ołtarza przed butwieniem i drewnojadami, usunięto przemalówki powracając dziełu pierwotną nadaną przez Stwosza gamę kolorystyczną.

Odsłonięcie bogatej, barwnej, gotyckiej polichromii pozwoliło na właściwe wydobyć i ukazanie wielu detali a szczególnie olbrzymiej galerii postaci stanowiącej cenne studium strojów i typów mieszczan krakowskich z końca wieku XV. Dużym osiągnięciem Miejskiej Rady Narodowej było usunięcie z zabytkowego centrum Krakowa linii tramwajowych i przeniesienie ich na tak zwaną pierwszą obwodnicę — na obrzeże plant, co w efekcie przyniosło wydatne zmniejszenie destrukcyjnie działających na obiekty architektoniczne drgań i wstrząsów oraz pozwoliło na oddrutowanie i pokazanie właściwych perspektyw Rynku Głównego oraz przyległych placów i ulic.

Zapoczątkowane zostały prace organizacyjne przy pierwszym w Polsce „skansenie” budownictwa ludowego. Do parku etnograficznego na Woli Justowskiej jako pierwsze eksponaty przeniesiono ze wsi Komorowice drewniany kościółek pochodzący z pocz. wieku XV⁴ oraz

czernichowską karczmę z wieku XVIII. Głównym jednak celem polityki konserwatorskiej tego okresu było niedopuszczenie do dalszych zniszczeń i dewastacji zabytków oraz w ramach szczupłych możliwości finansowych zabezpieczenie najbardziej zagrożonych obiektów.

Doceniając znaczenie i wartość zabytków krakowskich, ich specyficzny charakter i stale potęgający się stan zagrożenia, Ministerstwo Kultury i Sztuki na wniosek Miejskiej Rady Narodowej utworzyło z dniem 1 września 1952 r.⁵ dla Krakowa, pierwszy w Polsce miejski urząd konserwatorski.

Urząd ten działał do roku 1957 (tj. do czasu wydzielania miasta z województwa) w bezpośredniej zależności merytoryczno-służbowej od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Na stanowisko pierwszego Miejskiego Konserwatora Zabytków zostaje powołany dr Józef Lepiarczyk — sprawujący tę funkcję do roku 1956.

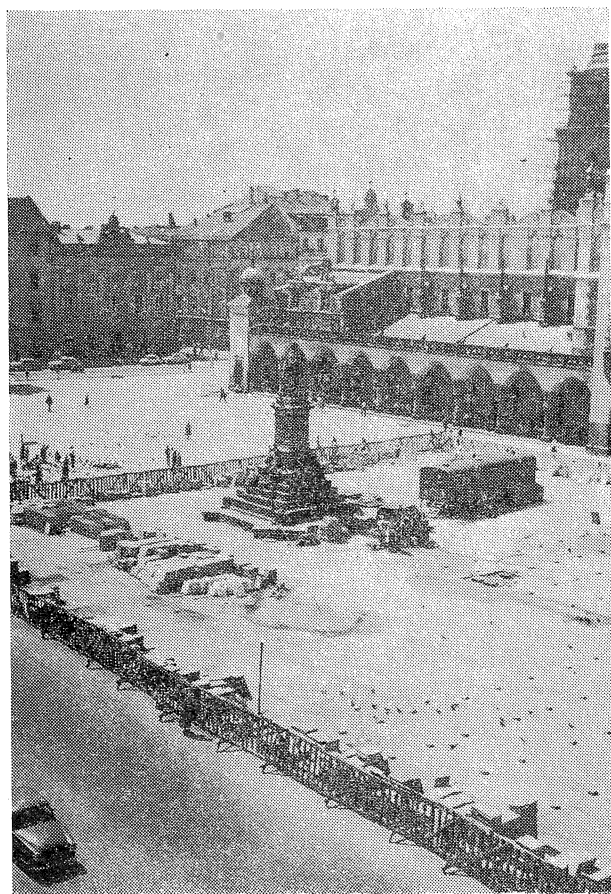
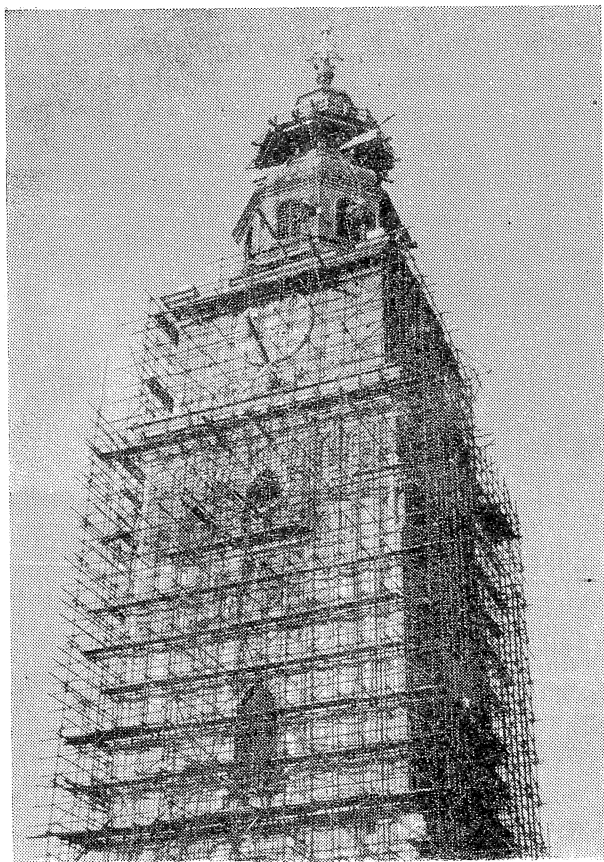
Znikome dotacje wahające się w granicach 70 do 100 tysięcy złotych rocznie ograniczyły możliwość podjęcia prac konserwatorskich.

Dlatego też podstawowym zagadnieniem stało się przygotowanie materiałów umożliwiających w okresie późniejszym przystąpienie do robót. Sporządzono inwentarze obiektów zabytkowych i rozeznanie stanu ich zachowania i zagrożenia. Należy dodać, iż Kraków pomimo bardzo wielkiej ilości opracowań naukowych z zakresu historii sztuki i monografii poszczególnych obiektów, nie posiada dotąd wydanego drukiem pełnego inwentarza względnie katalogu zabytków architektury.

W latach 1952—53 opracowany został dla potrzeb wewnętrznych oddziału konserwatorskiego roboczy spis zabytkowych obiektów architektonicznych. Równocześnie Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego włączył w swój plan naukowy opracowanie i wydanie drukiem inwentarza opisowego zabytków krakowskich. Wydrukowano: Wawel (1965 r.), Kościoły Śródmieścia cz. I (1971 r.).

Założone zostały kartoteki i podręczne archiwum konserwatorskie (zdjęć fotograficznych, rysunków pomiarowych, planów, projektów, materiałów opisowych, dokumentacji rzeczowej, dokumentacji naukowej) oraz biblioteka

z niezbędnymi podręcznikami, wydawnictwami i pracami naukowymi dotyczącymi Krakowa i jego zabytków. Dla charakterystyki ówczesnego stanu zabytków krakowskich warto zaznaczyć, iż pod względem technicznym ponad 40% obiektów wymagało natychmiastowego przystąpienia do generalnych remontów a nawet odbudowy⁶. Pod względem zachowania stopnia wartości zabytkowej ponad 70% obiektów kwalifikowało się do zasadniczych robót konserwatorskich. Nie było w Krakowie ani jednej kamienicy zabytkowej, która by zachowała się całkowicie w swej pierwotnej postaci lub nie wymagała korektur, rekonstrukcji czy uwolnienia od szpecących i bezwartościowych przeróbek. Nie zachowała się w całości ani jedna kamienica średniowieczna. Niewielka ilość renesansowych wykazywała też szereg przebudów i najczęściej fatalny stan techniczny. Większość obiektów wykazywała wszelkie nawarstwienia stylowe a przede wszystkim zniekształcenia dokonane w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Ponad 40% kamienic zabytkowych zostało w tym okresie nadbudowanych. Olbrzymia większość straciła zabytkową stolarkę. Ani jeden obiekt nie posiadał pierwotnego pokrycia dachowego, tynków, dekoracji fasady. Ponad 90% kamienic i pałaców było niewłaściwie użytkowanych przez sklepy, warsztaty, wytwórnie, magazyny. Obrazu miasta dopełniał zły stan zachowania nawierzchni i bruków ulic i placów, zaniedbanie pod względem estetyki, czystości i porządku jak również olbrzymia dewastacja parków, ogrodów publicznych i zielenców.

Duży stopień zruderowania wykazały zabytki peryferyjne jak pałac Decjusza na Woli Justowskiej, pałac w Kobierzynie, dwór biskupów na Prądniku, dwory Rydla i Tetmajera w Bronowicach. Poważne zagrożenie wykazały również obiekty budownictwa regionalnego w Bronowicach, Ruszczy, Skotnikach, Toniach.

Śródmieście Krakowa wykazywało w stosunku do innych dzielnic największe, niedopuszczalne dla zabudowy zagęszczenie mieszkańców, żyjących bardzo często w warunkach urągającym najprymitywniejszym wymogom sanitarnym.

Rozeznanie przez Konserwatora faktycznego stanu zachowania zabudowy zabytkowej potwierdziło, iż kwestii ochrony substancji mieszkaniowej śródmieścia nie można rozważać je-

dynie z punktu widzenia opieki nad zabytkami lecz stanowi ona zagadnienie ogólnomiejskie i musi być postawiona na platformie ich wartości gospodarczo-użytkowej.

Na wniosek Miejskiego Konserwatora Zabytków Miejska Rada Narodowa podjęła usilne starania u Władz Centralnych o normatywne ujęcie problemów ochrony zabytków krakowskich i umieszczenie ich konserwacji w ogólnopolskim planie gospodarczym, podobnie jak to miało miejsce przy odbudowie warszawskiej „Starówki”. Celem przygotowania materiałów kosztorysowych powołana zostaje przez Konserwatora i Miejski Zarząd Architektoniczny specjalna, społeczna komisja, która zaproponowała program należytego użytkowania dzielnic zabytkowych i określiła potrzeby finansowe poszczególnych segmentów zabudowy miasta. Ostateczny, kompleksowo opracowany kosztorys wyniósł sumę około pół miliarda złotych.

Równolegle z tymi pracami Konserwator starał się poszczególnych użytkowników włączyć w akcję odbudowy zajmowanych przez nich obiektów. Dzięki tym staraniom Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej oraz niektóre przedsiębiorstwa państwowe i spółdzielcze podjęły prace remontowo-konserwatorskie, odnawiając m. in. kamienicę przy Małym Rynku 1, tzw. „Zajazd Kościuszkowski” na Prądniku Białym; budynek przy ul. Józefa 21; dom pod „Jagnięciem” przy Rynku Gł. 28; przeprowadzono konserwację polichromowanego wnętrza świetlicy Powszechnej Spółdzielni Spożywców przy ul. Floriańskiej 28. Borykający się z nawałem problemów, pracujący w obsadzie dwuosobowej, nie posiadający własnego, odpowiedniego lokalu, dysponujący znikomymi środkami finansowymi — Miejski Konserwator podjął się przeprowadzenia we własnym zakresie systemem gospodarczym, fragmentarycznych prac zabezpieczających przy murach obronnych obok bramy Floriańskiej oraz murach obronnych na Kazimierzu.

Brak środków i możliwości finansowych na podjęcie prac konserwatorskich spowodował konieczność zwrócenia się o pomoc do społeczeństwa krakowskiego. Z inicjatywy Posła dra Bolesława Drobnera — Przewodniczącego Miejskiej Komisji Kultury i Sztuki utworzony zostaje w roku 1955 Społeczny Fundusz Ochrony Zabytków. Stojący na jego czele komitet miał na celu gromadzenie funduszy i przy

współpracy z Miejskim Konserwatorem Zabytków przeprowadzanie prac ratowniczych, zabezpieczających i remontowych przy zabytkach Krakowskich. Budżet SFOZ opierał się początkowo na 5 groszowych dopłatach do biletów tramwajowych oraz niewielkich wpłatach dokonywanych przez osoby prywatne. Od roku 1957 fundusze komitetu wydatnie zasiły subwencje otrzymywane z krakowskiej gry liczbowej „Lajkonik”. Uzyskane w ten sposób środki wynosiły: w latach 1955 — 2 mln zł, 1956 — 3 mln zł, 1957 — 12 mln zł, 1958 — 5,5 mln zł, 1959 — 3,5 mln zł. W roku 1960 dochody z gry liczbowej zostały włączone do budżetu miasta. Tym samym SFOZ tracąc bazę finansową wszedł w stopniowy stan likwidacji. Do czasu ostatecznego rozwiązania działalności Komitetu SFOZ (grudzień 1962 r.) zgromadził on i przeznaczył na prace konserwatorskie kwotę 26 milionów złotych. W okresie działalności Komitetu SFOZ pracami jego kierowało prezydium w składzie: Wojciech Burtan — przedstawiciel Wydziału Finansowego MRN, dr Bolesław Drobner — Komisja Kultury i Sztuki MRN, doc. dr Jerzy Dobrzycki — Muzeum Historyczne m. Krakowa, dr Jan Garlicki — Wiceprzewodniczący Prez. MRN, mgr Marian Kusza — Wydział Kultury MRN, mgr Leszek Ludwikowski — Miejski Konserwator Zabytków oraz dr inż. Stefan Świszczowski. Kierownikami biura SFOZ byli dr Mieczysław Tobiasz a po jego przejściu do pracy naukowej na Politechnice Krakowskiej dr Antoni Brajer. Przy Komitecie działała własna pracownia projektowo-kosztorysowa kierowana przez mgr inż. Mariana Jaroszewskiego. Powstanie i działalność Komitetu SFOZ miała doniosłe znaczenie, gdyż zgromadzone kredyty roczne kilku a nawet kilkunastomilionowe, pozwoliły na przeprowadzenie szeregu prac konserwatorskich a nadto przez aktywne włączenie funduszy społecznych spowodowano głębsze zainteresowanie obywateli zagadnieniami ochrony zabytków. Z inicjatywy Komitetu organizowano zwiedzanie zabytków celem autopsyjnego pokazania przebiegu prac konserwatorskich i badań archeologicznych. Podejmując szeroką akcję ochrony zabytków Prezydium Komitetu na cotygodniowych posiedzeniach pomagało władzom miasta w rozwiązywaniu wielu problemów dotyczących zagadnień konserwatorskich i muzealnych. M. in. poprzez odbudowa-

nie dwóch kamienic na ul. Szerokiej, udało się przenieść z Muzeum Czartoryskich kilkadziesiąt lokatorów i odzyskać około 600 m² powierzchni ekspozycyjnej; zakończyć remont Sukiennic; wybudować nowy gmach na pomieszczenie zbiorów Biblioteki Czartoryskich; pozyskać i adaptować dla potrzeb Miejskiej Biblioteki Publicznej budynek przy ul. Franciszkańskiej 1. W latach 1955—56 rozstrzygnięty zostaje konkurs na przebudowę otoczenia Wawelu a Miastoprojekt podejmuje opracowanie urbanistycznego uporządkowania dzielnicy Kazimierz.

Po przejściu dra Józefa Lepiarczyka do pracy w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, od grudnia 1956 r. na okres kilku miesięcy stanowisko Miejskiego Konserwatora obejmuje dr inż. Stefan Świszczowski.

Rok 1957 był niewątpliwie przełomowym w akcji ochrony zabytków krakowskich. W związku z organizowanymi konkursami na kompleksowe uporządkowanie otoczenia Wawelu, przebudową Kazimierza wzmogło się zainteresowanie władz i społeczeństwa problemami konserwatorskimi. Wydzielenie miasta i województwa, dające władzom miejskim autonomię, zmiana na stanowisku Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej, pozwoliły na samodzielne decydowanie o potrzebach zabytków krakowskich. Zwiększone zostają środki przeznaczone na ochronę zabytków, powiększony etatowo i zreorganizowany dział konserwatora. Na stanowisko Głównego Konserwatora Zabytków miasta Krakowa zostaje powołany 1 sierpnia 1957 roku mgr Leszek Ludwowski.

Konserwator stawia jako naczelną tezę całej akcji ratowania zabytków krakowskich: „Spotęgowanie zabytkowego charakteru Krakowa — reprezentacyjnego miasta kultury i sztuki polskiej, włączenie obiektów zabytkowych w nurt nowego życia, twórcze wydobywanie z przeszłości tego co piękne, pozytywne i postępowe”.

Zgodnie z tą tezą podjęto w pierwszej kolejności prace konserwatorskie obejmujące rekonstrukcję względnie restaurację najcenniejszych pod względem zabytkowym budowli i zespołów urbanistycznych oraz doraźne, awaryjne zabezpieczanie budynków mieszkalnych przy równoczesnym odnawianiu ich architektonicznych elementów plastycznych. Doceniając zna-

czenie Krakowa jako ośrodka turystycznego starano się w ramach przeprowadzonych robót uwzględnić główne trasy zwiedzania miasta oraz w miarę możliwości obejmować zabiegami konserwatorskimi budynki służące ekspozycjom muzealnym.

Prowadzenie prac konserwatorsko-budowlanych przy obiektach zabytkowych jest z zasady długotrwałe, kosztowne i pracochłonne. Z uwagi na wartość i charakter zabytku oraz jego indywidualne i często niepowtarzalne formy i cechy, samo przystąpienie do prac konserwatorskich musi być poprzedzone przez szczegółowe studia badawcze archiwaliów, ikonografii, historii obiektu. Uzasadnieniem tych materiałów są badania architektoniczne i plastyczne tynków, wątków murów, konstrukcji, więźby dachowej, pierwotnego rozmieszczenia otworów, wytrzymałości statycznej, zachowania elementów kamiennych, polichromii, belek stropowych itp. Na podstawie dopiero wyników badań oraz przedstawionego przez inwestora programu użytkowania można opracować wycieczne konserwatorskie a potem w oparciu o nie wstępną dokumentację architektoniczną. Po jej akceptacji przez władze konserwatorskie przygotowywany zostaje projekt techniczno-roboczy wraz ze szczegółowymi rysunkami detali. Im wyższa wartość zabytkowa obiektu, tym dokładniej muszą być opracowywane materiały dokumentacyjne pozwalające na uniknięcie pomyłek oraz wprowadzanie zmian i przerabianie projektów w trakcie prowadzonych robót. Należy przy tym zaznaczyć, iż nie do uniknięcia jest wprowadzanie w czasie prac korekt do przyjętych programów. Wynikają one z odkrycia nieznanych uprzednio elementów architektonicznych i plastycznych budynku. Zmiany te niejednokrotnie poszerzają zakres prac i przedłużają czas realizacji. Stan taki wynikał z nieprzygotowania do podejmowania prac konserwatorskich pracowni dokumentacyjno-projektowych oraz przedsiębiorstw remontowo-budowlanych. Dopiero w trakcie przeprowadzanych na większą skalę robót konserwatorskich nabywano niezbędnego doświadczenia i wypracowano prawidłowe metody przygotowywania dokumentacji i realizacji prac. Usilne, trwające przez kilka lat starania władz miejskich o włączenie problemu ratowania zabytków krakowskich do programu ogólnopolskiego doprowadziły wreszcie w roku 1961 do

podjęcia przez Radę Ministrów uchwały⁷ otwierającej „zielone światło” dla zakrojonych na szeroką skalę prac ratowniczych przy zespole zabytkowych budynków mieszkalnych. Uchwała „o zabezpieczeniu zasobów mieszkaniowych Dzielnicy Stare Miasto w Krakowie” — zabezpieczała odpowiednie kredyty (270 mln zł — na lata 1961—1965) oraz dała możliwość utworzenia nowych, specjalistycznych pracowni dokumentacyjnych i przedsiębiorstw wykonawczych. Uchwała przewidywała również uzyskanie izb mieszkalnych zastępczych dla mieszkańców wykwaterowanych z obiektów przeznaczonych do remontu.

Przygotowując plany i materiały⁸ do podjęcia kompleksowej akcji ratowania zabytków krakowskich niezmiernie pilnym stało się przeprowadzenie ich klasyfikacji i weryfikacji, umożliwiających wyznaczenie priorytetu podejmowania prac. Powyższe zbiegło się z przeprowadzoną w latach 1961—1963 przez Ministerstwo Kultury i Sztuki weryfikacją i klasyfikacją wszystkich polskich zabytków architektury. Działając na polecenie Ministerstwa dr Andrzej Fischinger i dr Józef Lepiarczyk przygotowali projekt sklasyfikowania zabytków krakowskich, który po akceptacji Konserwatora Miejskiego został przedstawiony i zatwierdzony przyz Główną Komisję Weryfikacyjną i Ministra Kultury i Sztuki⁹.

Zgodnie z Instrukcją Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków z dnia 20 grudnia 1961 r. obiekty zabytkowej architektury, budownictwa i ich zespołów podzielono na pięć grup w zależności od ich wartości zabytkowej, historycznej, wyposażenia wnętrza, społecznej itp.

Do grupy „0” zakwalifikowano zabytki o najwyższej wartości w skali światowej.

Do grupy „I” zabytki reprezentacyjne w skali krajowej bądź prekursorskie pod względem stylistycznym, typologicznym, technicznym itd.

Do grupy „II” zabytki o znaczeniu dla regionu lub miejscowości.

Do grupy „III” o przeciętnej czy miernej — jednak bezspornej wartości artystycznej, historycznej czy naukowej, względnie obiekty przebudowane i zniekształcone w czasach nowszych.

Do grupy „IV” o niewielkiej wartości a znajdujące się w tak złym stanie technicznym, że wyklucza ich konserwację czy odbudowę. W maju 1963 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki

zatwierdziło ostatecznie wyniki weryfikacji. Ogółem w mieście Krakowie za zabytki architektury i budownictwa oraz ich zespołów uznano 713 obiekty. W tym w grupie „0” — 11 (na ogólną liczbę ogólnopolską 52), „I” — 60, „II” — 229, „III” — 260, i „IV” — 153).

Najwyższą klasę przyznano:

- 1) Układ urbanistyczny Śródmieścia w obrębie plant
- 2) Zespół zabudowy wzgórza wawelskiego
- 3) Zespół d. fortyfikacji miejskich
- 4) Kościół p.w. św. Anny
- 5) Kościół farny p.w. NP Marii
- 6) Kościół p.w. śś. Piotra i Pawła
- 7) Kościół p.w. św. Katarzyny wraz z zespołem zabudowy d. klasztoru augustianów
- 8) Kościół i erem kamedułów na Bieleńcach
- 9) Wieża Ratuszowa
- 10) Sukiennice
- 11) Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego

W latach 1956—62 organem doradczym i opiniodawczym w pracach konserwatorskich była Podkomisja Konserwatorska działająca przy Komisji Kultury Rady Narodowej miasta Krakowa, kierowana kolejno przez: dra inż. Stefana Świszczowskiego, prof. dra Adama Bochnaka i prof. dra Wiktora Zina. Jej funkcję, na podstawie ogłoszonej w dniu 15 lutego 1962 r. ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach¹⁰, przejęła Wojewódzka Rada Ochrony Dóbr Kultury.

Warto wspomnieć, iż wspomniana ustawa określając znaczenie dóbr kultury w szerokim tego słowa znaczeniu, jako ważnego elementu w budowie socjalizmu w naszym kraju, nałożyła na władze państwowe obligatoryjny obowiązek pełnej ochrony zabytków przeszłości. W ustawie zdefiniowano jasno i przejrzysto pojęcie zabytku, sprecyzowano formy jego użytkowania, określono formy kompetencji konserwatorów, ustalono zakresy działalności muzeów oraz współpracę z radami konserwatorskimi i muzealnymi. Był to niewątpliwie duży krok naprzód w zakresie normalizacji całokształtu spraw związanych z ochroną zabytków w naszym kraju.

W dniu 1 sierpnia 1966 r. nastąpiła zmiana na stanowisku Miejskiego Konserwatora Zabytków. Dotychczasowy Główny Konserwator Zabytków miasta Krakowa mgr Leszek Ludwi-

kowski przeszedł do pracy w muzealnictwie a kierowanie całością miejskich problemów konserwatorskich zostało powierzone historykowi sztuki — mgrowi Jerzemu Kossowskiemu.

Od wydzielenia miasta z województwa w roku 1957 Miejski Konserwator Zabytków realizował i zainicjował wiele prac i akcji związanych z szeroko pojętą ochroną i popularyzacją zabytków krakowskich.¹¹

Do najważniejszych osiągnięć tego okresu należy zaliczyć:

1. Podjęcie kompleksowych, systematycznych badań architektonicznych i archeologicznych nad: układem przestrzennym Krakowa przedlokacyjnego, obiektami wczesnośredniowiecznej architektury, kamienicą mieszczańską i jej wyposażeniem architektonicznym i plastycznym, przyczynami niszczenia wystroju kamiennego itp. Badania te prowadziły przy współpracy z konserwatorem: Katedra Historii Architektury Polskiej Politechniki Krakowskiej, Muzeum Archeologiczne, Komisja Archeologiczna Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Architektów Polskich oraz na zlecenie Pracownia Konserwacji Zabytków, Pracownie Sztuk Plastycznych i Związek Polskich Artystów Plastyków. Wyniki publikowano m. in. w specjalnym roczniku konserwatorskim — „Biuletyn Krakowski”.
2. Zakończenie w roku 1959 remontu gmachu Sukiennic. Do prac przystąpiono w roku 1955 bez przygotowania szczegółowo opracowanej dokumentacji naukowej i technicznej, gdyż stan konstrukcyjny budynku wymagał podjęcia robót w trybie awaryjnym. Dopiero w trakcie remontu uzupełniano badania i dokumentację. Spowodowało to znaczne zwiększenie kosztów od pierwotnie planowanych i przesunięcie terminu zakończenia prac.

Niejednolity charakter obiektu, nastrecał władzom konserwatorskim wiele problemów z właściwym podjęciem decyzji dotyczących kierunków postępowania. Zasadniczym problemem, wywołującym długą i szeroką dyskusję było zagadnienie zachowania względnie usunięcia form architektonicznych nadanych Sukiennicom w czasie przebudowy dokonanej w końcu wieku XIX przez arch. Tomasza Prylińskiego.¹²

Przeprowadzona według projektów dra inż. Józefa Jamroza¹³ restauracja gmachu przywróciła Sukiennicom pierwotną, pograżoną formę dachu pozostawiając natomiast nienaruszoną bryłę budynku. Bezpieczeństwo bezcennych zbiorów muzealnych eksponowanych na I piętrze wymagało usunięcia z gmachu znajdujących się w bardzo złym stanie technicznym łatwopalnych materiałów budowlanych i zastąpienie ich konstrukcjami ognioodpornymi. Przy pokryciu dachów zastosowanie oszklenia systemu „Vema” umożliwiło uzyskanie w salach muzealnych odpowiedniego, górnego oświetlenia. Usunięto z budynku kotłownię centralnego ogrzewania, wykonując ogrzewanie podłogowe o zdalą czynnym zasilaniu.

Po nałożeniu nowych tynków na elewacje, kolorystycznymi odcieniami zróżnicowano nawarstwienia architektoniczne. Poważnym problemem była konserwacja maszkaronów z renesansowej attyki i wystroju kamieniarskiego przeprowadzona pod kierunkiem doc. Akademii Sztuk Pięknych — Paulina Wojtyny.

Odnowiony gmach został w dniu 30 kwietnia 1959 r. przekazany w dalsze użytkowanie Muzeum Narodowemu w Krakowie.

3. Przeprowadzenie restauracji starej Bożnicy na Kazimierzu oraz kompleksowe uporządkowanie urbanistyczne ulicy Szerokiej.

W pierwszej fazie prac wykonanych przez Pracownię Konserwacji Zabytków z funduszy konserwatorskich zrujnowany w czasie okupacji hitlerowskiej budynek Bożnicy został zabezpieczony i odbudowany. Obiekt ten należy niewątpliwie do najciekawszych zabytków sakralnej architektury judaistycznej w Polsce z przełomu XV i XVI w. W trakcie prac odwodniono i częściowo osuszono a następnie wzmocniono mury konstrukcyjne. Odbudowano sklepienia krzyżowo-żebrowe sali głównej. Zrekonstruowano przyległy fragment murów obronnych Kazimierza. Cały budynek pokryto nowymi dachami o formach wzorowanych na pierwotnych. Zakonserwowano cenne przykłady renesansowej i barokowej kamieniarki oraz polichromii ściennej. Na podstawie materiałów ikonograficznych odtworzono kute elementy wyposaże-

nia wnętrza. Budynek Starej Bożnicy został przekazany Muzeum Historycznemu m. Krakowa w dniu 30 kwietnia 1959 r. na zorganizowanie ekspozycji poświęconej historii Żydów Krakowskich.¹⁴

W drugiej fazie prac prowadzonych przez Muzeum Historyczne w latach 1970—1973 zmodernizowano instalację grzewczą, wprowadzono nowy system odwadniający i osuszający mury, wyburzono murowane ogrodzenie i uporządkowano najbliższe otoczenie obiektu zsynchronizowane z całością ulicy Szerokiej przy której prace wykonane zostały przez Wydział Gospodarki Komunalnej Starego Miasta w latach 1965—68. Ulica Szeroka zyskała stylowe oświetlenie a budynek Bożnicy iluminację podkreślającą jej walory architektoniczne i zabytkowe.

4. Przeprowadzony został remont i adaptacja dla Muzeum Archeologicznego zespołu gmachów powięziennych św. Michała przy ul. Senackiej. Muzeum posiada tu odpowiednie sale ekspozycyjne, pracownię, magazyny, biura. W związku z dokonanymi na dziedzińcu ciekawymi odkryciami archeologicznymi zorganizowano i udostępniono zwiedzającym teren badań.
5. W latach 1961—1967 wykonano niezwykle skomplikowany i trudny remont Wieży Ratuszowej na Rynku Głównym.¹⁵

Obiekt ten był wielokrotnie przebudowywany. W wieku XVII, po pożarze z roku 1680, wieża została wzmocniona dodatkowymi wewnętrznymi murami a od zachodu potężną szkarpą kamienną.

Po roku 1818 władze miasta przystąpiły do rozbioru zruderowanego, gotycko-renesansowego gmachu ratusza. Z tej akcji „burzymurków” szczęśliwie ocalała jedynie wieża.

Na podstawie badań i projektów wykonanych przez Katedrę Architektury Politechniki Krakowskiej pod kierunkiem prof. dra Wiktora Zina, Pracownię Konserwacji Zabytków wykonały skomplikowane zabiegi wzmacniające mury konstrukcyjne. Pozwoliło to na usunięcie z wnętrza dodatkowych murów i odkrycie pierwotnych układów pomieszczeń. Przywrócono sali pierwszego piętra sklepienie krzyżowe oraz od-

budowano trzy zewnętrzne wykusze. Odnowiono elewacje kamienne, pokrycie hełmu, tarcze i mechanizm zegarowy. W trakcie prac odkryto stosunkowo dobrze zachowane dawne piwnice ratuszowe, w których mieściły się niegdyś więzienia, izby sądowe, izby tortur i przesłuchań, plac straceń, a także gospoda, zwana „piwnicą świdnicką” z wyłącznym prawem sprzedaży słynnego piwa ze Świdnicy na Śląsku. W odrestaurowanych piwnicach, do których wejście wykuto w zachodniej szkarpie znalazła pomieszczenie stylowa kawiarnia. Sale wieży przeznaczono na ekspozycję muzealną pamiątek związanych z ustrojem i władzami miasta. Służą one także celom reprezentacyjnym.

6. Restauracja attyki na kamienicy Bonerowskiej przy Rynku Gł. 9. Kamienne rzeźby attyki zostały w wieku XIX zdjęte z naddasza i umieszczone w murze ogrodzeniowym przy ul. Westerplatte. W roku 1962 attyka została zrekonstruowana na fasadzie budynku według projektu prof. dra Wiktora Zina. Konserwację elementów kamiennych attyki wykonał zespół rzeźbiarzy pod kierunkiem doc. Paulina Wojtyny.
7. Przeprowadzono według projektów prof. dra Wiktora Zina konserwację kościółka św. Wojciecha. W trakcie prac badawczych odsłonięto pod ziemią mury pierwotnej świątyni. Z uwagi na niezwykle ciekawe odkrycie szeregu elementów architektonicznych postanowiono umożliwić ich oglądanie przez utworzenie w pomieszczeniach pod posadzką kościoła ekspozycji muzealnej, mieszczącej również eksponaty archeologiczne znalezione w trakcie prac badawczych na Rynku Głównym.
8. W latach 1962—1964 wykonano kompleksowe prace związane z uporządkowaniem nawierzchni Rynku Głównego. W ramach tych prac zmodernizowano sieć instalacji komunalnej, wymieniono dawną nawierzchnię z tzw. „kocich łbów” na kamienną, płytową z granitu, bazaltu topionego i dolomitu a na poszerzonych chodnikach i jezdniach z asfaltu. Cały Rynek z ulicami wylotowymi otrzymał nowe oświetlenie uliczne. Na płycie Rynku umieszczono trzy tablice upamiętniające:

Hołd Pruski z r. 1525, Przysięgę Tadeusza Kościuszki z r. 1794 oraz wykonane ostatnio prace renowacyjne.

- W roku 1957 podjęto prace przy remoncie elewacji budynków znajdujących się przy Rynku Głównym i sąsiednich ulicach. Zabezpieczono odpadające tynki, położono nowe kolory, naprawiono dachy, rynny i rury spustowe. Robotami objęto budynki, które nie wymagały dodatkowych badań i studiów. Do roku 1959 wykonano remont około 40 obiektów a następnie prace przerwano z uwagi na brak odpowiednio wykwalifikowanych przedsiębiorstw oraz odpowiednich materiałów i barwników a także ze względu na konieczność dokonania przy dalszych obiektach szczegółowych badań polichromii, dekoracji plastycznej i architektonicznej. Wznowienie prac nastąpiło w roku 1974. Z okazji XXX PRL po przeprowadzeniu badań przystąpiono do renowacji fasad budynków leżących przy tzw. „Drodze Królewskiej”.
9. Silny ruch komunikacyjny w rejonie ulicy Dominikańskiej¹⁶ destrukcyjnie oddziaływał na znajdującą się w najbliższym sąsiedztwie jezdni kaplicę Myszkowskich przy kościele Dominikanów. Przeprowadzone badania wykazały znaczne spękania murów konstrukcyjnych oraz groźny stan czaszy kopuły i jej kamiennego pokrycia. Prace konserwatorskie objęły m. in. konstrukcyjne zabezpieczenie obiektu przed wstrząsami, wzmocnienie murów i czaszy kopuły oraz wykonanie nowego kamiennego pokrycia.
 10. Miejski Konserwator Zabytków podjął prace przy konserwacji zabytkowych, średnio-wiecznych witrażach z kościoła Dominikanów¹⁷ Po żmudnych badaniach i próbach Pracownie Konserwacji Zabytków w Toruniu wykonały zabiegi, stosując po raz pierwszy w Polsce żywice syntetyczne do tego typu prac. Odnowione witraże zostały przekazane w depozyt Muzeum Narodowemu w Krakowie celem ich właściwego przechowywania i eksponowania.
 11. W roku 1970 zakończono gruntowny remont i adaptację na cele muzealne gotyckiego budynku dawnego szpitala scholarów tzw. „Domu pod Krzyżem”¹⁸. W budynku

tym połączonym z renesansową oficyną znalazły pomieszczenie zbiory Muzeum Historycznego m. Krakowa, a mianowicie Oddział Historii Teatru Krakowskiego.

12. Zniszczone w roku 1961 w czasie pożaru hełmy wież kościoła kamedułów na Bielanach zostały zrekonstruowane a cały obiekt poddawany jest zabiegom konserwatorskim.
13. W latach 1966—1970 przeprowadzono po raz pierwszy w Krakowie kompleksowy remont całego zespolonego ze sobą zwartego bloku budynków mieszkalnych zgrupowanych przy wschodnim bloku Małego Rynku. Obiektom przywrócono pierwotne, historyczne układy, usunięto zniekształcające je nadbudówki i przebudówki. Fasady otrzymały z powrotem stylowy wystrój plastyczny. W podworcach i dziedzińcach wykonano sanację bezwartościowej zabudowy.
14. W roku 1970 przeprowadzono według proj. dra inż. Stefana Świeszczyńskiego prace remontowe Barbakanu oraz uporządkowanie jego najbliższego otoczenia.¹⁹
15. Przygotowywane są prace konserwatorskie do podjęcia zabiegów przy najcenniejszym w mieście kompleksie zabudowy ulicy Kanoniczej.

Wymienione prace stanowią tylko nieliczne przykłady przeprowadzonych lub podejmowanych przez Konserwatora zabiegów. Nie obejmują one zrealizowanych w kilkudziesięciu obiektach konserwacji polichromii ścian, odsłonięcia belek stropowych²⁰, elementów kamiennych czy realizacji remontów bieżących przy wielu zabytkach budownictwa miejskiego i podmiejskiego. Nie należy przy tym zapominać, iż Konserwator w wielu wypadkach jest inicjatorem a zawsze współpracuje i nadzoruje wszelkie prace budowlane przy obiektach zabytkowych podejmowane przez użytkowników, administratorów czy właścicieli. W tym aspekcie Miejski Konserwator Zabytków współpracował w ramach prezydiiów specjalnych komitetów przy odbudowie Zamku Królewskiego na Wawelu²¹ i restauracji Collegium Maius²².

Niewątpliwie w ciągu 21 lat pracy Urząd Miejskiego Konserwatora Zabytków wykonał olbrzymi wysiłek, by dla przyszłych pokoleń

uratować spuściznę naszych przodków. Dzięki zbiorowym wysiłkom naukowców, badaczy, konserwatorów, rzemieślników, dzięki rozmiłowanym w krakowskich zabytkach szerokim rzeszom jego mieszkańców — miasto zachowuje swą postać i utrzymuje atmosferę, która przez

związek nowoczesności z historią i legendą zamkniętą w starych murach tworzy piękną i barwną wstęgę dziejów Krakowa. Kraków przetrwał, i trwać będzie w przyszłości jako miasto symbol, miasto pamiątek, miasto żywych kamieni historii Polski.

P R Z Y P I S Y

¹ L. Ludwikowski, *Zagadnienia Ochrony Zabytków w m. Krakowie*, Kraków 1960, str. 3—4.

² L. Ludwikowski, o.c. str. 8.

³ L. Ludwikowski, *Aktualne problemy konserwatorskie Krakowa*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, T. VII, Warszawa 1963, str. 26.

⁴ K. Estreicher, *Przeniesienie zabytku budownictwa drewnianego z Komorowic*, *Ochrona Zabytków* Nr 1, Warszawa 1952, str. 42—54.

⁵ J. Lepiarczyk, *Prace konserwatorskie — kronika za lata 1952—1953*, *Ochrona Zabytków* Nr 1, Warszawa 1954, str. 54.

⁶ Materiał dotyczący stanu i potrzeb Krakowa w zakresie ratownictwa i konserwacji zabytków po raz pierwszy kompleksowo opracował w roku 1952 ówczesny Miejski Konserwator Zabytków w Krakowie — dr Józef Lepiarczyk. Materiał ten w formie referatu został przedstawiony w czerwcu 1954 r. Komisji Kultury i Sztuki oraz na sesji Miejskiej Rady Narodowej a następnie jako memoriał przekazany do Komitetu Centralnego PZPR i do Prezydium Rządu.

⁷ *Zagadnienia Ochrony Zabytków w m. Krakowie* opracowane w roku 1960 wydane zostały w formie specjalnej broszury i wręczone wszystkim radnym na XVIII Sesji Rady Narodowej m. Krakowa w dniu 27 kwietnia 1960 r. Materiał ten przedłożony następnie władzom centralnym stał się podstawą do powołania w sierpniu 1961 r. Komisji partyjno-rządowej mającej na celu ocenienie zaistniałej w Krakowie sytuacji w zakresie stanu i potrzeb konserwatorskich. W wyniku prac Komisji Rada Ministrów podjęła w dniu 10 października 1961 r. uchwałę nr 402/61 w sprawie zabezpieczenia zasobów lokalowych w dzielnicy „Stare Miasto” w Krakowie.

⁸ Materiałom i projektom dotyczącym kompleksowej akcji ratowania zabytków krakowskich poświęcona została ogólnopolska konferencja konserwatorska zorganizowana w dniach 3—5 maja 1963 r. przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, Prezydium Rady Narodowej m. Krakowa i Stowarzyszenie Architektów Polskich SARP. W referatach T. Budzyna, W. Grabskiego, S. Hagera, L. Ludwikowskiego, S. Świszczowskiego i W. Zina przedstawiono wyniki badań oraz przygotowania do podjęcia zadań przy adaptacji zabytkowej substancji do nowych potrzeb. Materiały z konferencji zostały wydane przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków MKiS w tomie VII, seria B. Biblioteki Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, Warszawa 1963 pt.

Zabytkowe Ośrodki Staromiejskie na przykładzie Śródmieścia Krakowa.

⁹ Szczegółowy przebieg weryfikacji i klasyfikację wszystkich polskich zabytków opublikowało Ministerstwo Kultury i Sztuki w specjalnym wydawnictwie przygotowanym przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków pt. *Spis Zabytków Architektury i Budownictwa*, Warszawa 1964. Por. też II wydanie Warszawa 1971.

¹⁰ *Dziennik Ustaw* z r. 1962, Nr 10, poz. 48.

¹¹ Szczegółowe materiały dotyczące osiągnięć i wyników prac konserwatorskich w Krakowie zostały opublikowane m. in.:

J. Lepiarczyk, *Kronika za lata 1952—1953*, *Ochrona Zabytków* Nr 1, Warszawa 1954, str. 54—57

J. Lepiarczyk, *Kronika za lata 1954—1956*, *Ochrona Zabytków* Nr 3, Warszawa 1957, str. 197—202.

St. Świszczowski, *Kronika za lata 1956—1957*, *Ochrona Zabytków* Nr 3, Warszawa 1957, str. 203—204.

L. Ludwikowski, *Kronika za rok 1958*, *Biuletyn Krakowski* tom I, Kraków 1959 r. str. 11—18.

L. Ludwikowski, *Kronika za rok 1959*, *Biuletyn Krakowski* tom II, Kraków 1960, str. 104—112.

L. Ludwikowski, *Kronika za rok 1960*, *Biuletyn Krakowski* tom III, Kraków 1961, str. 221—225.

W. Zin, *Kronika prac i problemów konserwatorskich w latach 1959—1964*, *Rocznik Krakowski* tom XXXVII, Kraków 1965, str. 145—154.

W. Zin, *Kronika prac i problemów konserwatorskich za rok 1965*, *Rocznik Krakowski* tom. XXXVIII, Kraków 1966, str. 123—126.

J. Kossowski, *Kronika konserwatorska*, *Rocznik Krakowski* XLI, Kraków 1970, s. 85—96.

¹² J. Dutkiewicz, *Przykład Sukiennic*; J. Lepiarczyk, *Przebudowa czy konserwacja*; J. Zachwatowicz, *W sprawie konserwacji Sukiennic*, *Ochrona Zabytków* Nr 3, Warszawa 1955, str. 178—194.

¹³ J. Jamroz, *Restauracja gmachu Sukiennic w Krakowie*, *Czasopismo Techniczne* Nr 4, Kraków 1959, str. 15—28.

¹⁴ L. Ludwikowski, *Stara Bożnica na Kazimierzu*, *Biuletyn Krakowski* tom I, Kraków 1959, str. 19—25.

¹⁵ W. Zin, *Ratusz Krakowski*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków tom VII, Warszawa 1963, str. 18—19.

¹⁶ R. Ciesielski, D. Mischke, *Badania dynamiczne krakowskich budowli zabytkowych*, *Czasopismo Techniczne* Nr 5, Kraków 1963, str. 49—55.

¹⁷ Archiwum MKZ.

¹⁸ C. Bąk, H. Sitko, J. Waszkiewicz, Dawny Szpital Scholarów w Krakowie, Kraków 1959.

¹⁹ St. Świszczowski, Mury Miejskie Krakowa, Ochrona Zabytków Nr 3, Warszawa 1955, str. 161—177.

²⁰ K. Radwański, Odkrycie renesansowych i barokowych nagrobków żydowskich na cmentarzu Rémuh w Krakowie; St. Świszczowski, Polichromia prezbiterium kościoła Dominikanów w Krakowie; A. Domanasiewicz, Polichromie w kościele św. Krzyża w Krakowie, Biuletyn Krakowski tom II, Kraków 1960.

St. Świszczowski, Wczesnorenesansowe lavabo w klasztorze ss. Dominikanek na Gródku; M. Dayczak-Domanasiewicz, Uwagi o renesansowych dekoracjach malarskich krakowskich wnętrz mieszczańskich; L. Lud-

wikowski, Wybrane zagadnienia konserwacji rzeźb kamiennych w Krakowie, Biuletyn Krakowski tom III, Kraków 1961.

J. Lepiarczyk, Konserwacja „Komory Klejnotowej” Arcybractwa Miłosierdzia w Krakowie, Ochrona Zabytków Nr 1, Warszawa 1958, str. 142—144.

²¹ A. Majewski, Zagadnienia konserwatorskie i badawcze na Wawelu, Biblioteka Muzealna i Ochrony Zabytków tom VII, Warszawa 1963, str. 99—107.

F. Fuchs, Z historii odnowienia wawelskiego zamku, Kraków 1962.

²² K. Estreicher, Odnowienie Collegium Maius, Ochrona Zabytków Nr 1, Warszawa 1953, str. 9—29.

K. Estreicher. Collegium Maius, Kraków 1967.